

HÖGSTA DOMSTOLENS DOM

meddelad i Stockholm den 17 november 2017

Mål nr

B 1727-17

PARTER

Klagande

Riksåklagaren

Box 5553

114 85 Stockholm

Motpart

MA

Offentlig försvarare: Advokat ML

SAKEN

Tjänstefel

ÖVERKLAGAT AVGÖRANDE

Hovrätten över Skåne och Blekinges dom 2017-03-08 i mål B 2366-16

DOMSLUT

Högsta domstolen fastställer hovrättens domslut.

ML ska få ersättning av allmänna medel för försvaret av MA i Högsta domstolen med 41 029 kr, varav 32 208 kr avser arbete, 615 kr tidspillan och 8 206 kr mervärdesskatt. Staten ska svara för kostnaden.

YRKANDEN I HÖGSTA DOMSTOLEN

Riksåklagaren har yrkat att Högsta domstolen, med ändring av hovrättens dom, ska döma MA för tjänstefel och bestämma påföljden till dagsböter.

MA har motsatt sig att hovrättens dom ändras.

DOMSKÄL

Vad målet gäller

1. Den som, uppsåtligen eller av oaktsamhet, vid myndighetsutövning åsidosätter vad som gäller för uppgiften ska dömas för tjänstefel till böter eller fängelse i högst två år. Om gärningen med hänsyn till gärningsmannens befogenheter eller uppgiftens samband med myndighetsutövningen i övrigt eller till andra omständigheter är att anse som ringa, ska inte dömas till ansvar. (Se 20 kap. 1 § första stycket brottbalken.)
2. Enligt 24 kap. 13 § rättegångsbalken ska en fråga om häktning prövas vid en häktningsförhandling. Förhandlingen får aldrig hållas senare än fyra dygn efter det att den misstänkte greps eller anhållningsbeslutet verkställdes (96-timmarsfristen).
3. Målet får anses gälla om det kan bedömas vara tjänstefel av en domare att efter 96-timmarsfristens utgång dels underlåta att se till att ett anhållningsbeslut hävs, dels hålla en häktningsförhandling och därvid besluta om

häktning. I målet aktualiseras också frågan om rättsverkan av ett efter fristens utgång fattat häktningsbeslut.

De faktiska omständigheterna

4. Den 2 september 2015 kl. 09.30 greps två personer, A och M, misstänkta för människosmuggling. De anhölls samma dag kl. 14.57 respektive kl. 14.59. Häktningsframställningar avseende båda kom in till tingsrätten efter arbetsdagens slut fredagen den 4 september 2015.
5. Den domstolshandläggare som under lördagen ansvarade för utsättningen beslutade att häktningsförhandlingarna för A och M skulle hållas på söndagen den 6 september 2015 kl. 12.00 respektive kl. 12.30. Vid utsättningen utgick handläggaren felaktigt från att det var tiden för anhållandet, och inte tiden för gripandet, som utgjorde utgångspunkten för beräkningen av 96-timmarsfristen.
6. Rådmannen MA trädde i tjänst som ansvarig häktningsdomare under söndagen.
7. Det var sju häktningsförhandlingar utsatta under söndagen och på grund av förseningar påbörjades de nu aktuella häktningsförhandlingarna inte förrän kl. 12.40 respektive kl. 13.05. Det visade sig att såväl A som M var i behov av tolk. Det gjordes därför avbrott i förhandlingarna för att skaffa fram tolk. Förhandlingarna återupptogs kl. 14.30 respektive kl. 15.05. M häktades kl. 14.55 och A kl. 15.35. MA uppmärksammade inte att 96-timmarsfristen hade överskridits.
8. När MA måndagen den 7 september 2015 justerade protokollen från häktningsförhandlingarna upptäckte hon att 96-timmarsfristen hade gått ut redan kl. 09.30 under söndagen. Efter att tingsrätten kontaktat ansvarig åklagare hävde denne häktningsbesluten på måndagen omkring kl. 16.20.

Åtalet

9. MA åtalades i hovrätten för tjänstefel. Enligt gärningsbeskrivningen hade hon den 6 september 2015 vid myndighetsutövning av oaktsamhet åsidosatt vad som gällde för uppgiften genom att hålla två häktningsförhandlingar avseende två anhållna personer med början kl. 12.40 alternativt kl. 15.05 respektive kl. 13.05 alternativt kl. 14.30 och därvid underlåta att häva anhållandena, trots att fyra dygn då hade förflutit från det att personerna gripits, och genom att i samband med förhandlingarna meddela beslut om att häkta personerna, som därefter var häktade fram till den 7 september 2015 omkring kl. 16.20. Enligt åtalet hade det inte förelegat laga förutsättningar för frihetsberövandena under angiven tid.

Hovrättens bedömning och riksåklagarens överklagande

10. Hovrätten har funnit att MA, genom sin underlåtenhet att kontrollera 96-timmarsfristen och häva anhållningsbesluten, av oaktsamhet åsidosatt vad som gällde för uppgiften. Hovrätten har emellertid ansett att det inte förelåg något felaktigt frihetsberövande efter det att MA beslutat att häkta A och M och att hon följaktligen endast kan göras ansvarig för att A och M varit frihetsberövade utan laga stöd den 6 september 2015 under tiden kl. 12.40–15.35 respektive under tiden kl. 13.05–14.55.

11. Hovrätten har bedömt att gärningen, på grund av att tiden för de olaga frihetsberövandena hade varit korta och att MA hade haft en hög arbetsbelastning, var att anse som ringa och har ogillat åtalet.

12. Riksåklagaren har i Högsta domstolen anfört att de oriktiga frihetsberövandena har bestått även efter tingsrättens häktningsbeslut och alltså uppgått till drygt 27 timmar. Enligt riksåklagaren kan därför, med utgångspunkt i nuvarande rättsläge, tjänstefelet inte bedömas som ringa.

Grundläggande krav för frihetsberövande

13. Enligt regeringsformen är var och en gentemot det allmänna skyddad mot frihetsberövanden (skyddet för rörelsefrihet) och den som har berövats friheten i anledning av misstanke om brott ska få frihetsberövandet prövat av domstol utan oskäligt dröjsmål (2 kap. 8 och 9 §§). Rörelsefriheten får begränsas genom lag, men endast för att tillgodose ändamål som är godtagbara i ett demokratiskt samhälle och begränsningen får aldrig gå utöver vad som är nödvändigt med hänsyn till det ändamål som föranlett den (2 kap. 20 § första stycket 3 och 21 §).

14. Europakonventionen anger att var och en har rätt till frihet och personlig säkerhet. Ingen får berövas friheten utom i vissa särskilt angivna fall, bl.a. vid misstanke om brott, och då i den ordning som lagen föreskriver (artikel 5.1 c). Den som har berövats friheten ska utan dröjsmål ställas inför domare eller annan ämbetsman för domstolsprövning (artikel 5.3).

Rättegångsbalkens bestämmelser om anhållande och häktning

15. I 24 kap. rättegångsbalken regleras under vilka förutsättningar den som är misstänkt för brott får frihetsberövas. I 1–4 §§ anges de materiella förutsättningarna för att häktning ska få ske. Bestämmelserna återspeglar lagstiftarens avvägning mellan, å ena sidan, intresset av effektivitet i brottsbekämpningen och, å andra sidan, den misstänktes intresse av att inte utan starka skäl bli berövad friheten. Syftet med bestämmelserna är att skydda den enskilde mot oriktiga frihetsberövanden. Av 20 § följer att ett häktningsbeslut omedelbart ska hävas om det inte längre finns skäl för beslutet.

16. Om det finns skäl att häkta någon, får han eller hon anhållas i avvaktan på rättens prövning av häktningsfrågan (6 §). När någon har anhållits ska åklagaren utan dröjsmål och senast kl. 12.00 tredje dagen efter anhållningsbeslutet göra en häktningsframställning. Görs inte framställningen inom föreskriven tid, ska åklagaren omedelbart häva anhållningsbeslutet (12 §). Syftet med dessa bestämmelser är att garantera att den som är berövad friheten får sin sak prövad av domstol inom viss kortare tid (jfr prop. 1986/87:112 s. 34 ff.).

17. Om häktningsframställningen har gjorts i rätt tid ska tingsrätten hålla en häktningsförhandling. En sådan förhandling ska enligt 13 § hållas utan dröjsmål och får aldrig hållas senare än fyra dygn efter att den misstänkte greps (96-timmarsfristen).

18. Om häktningsförhandling inte kan hållas inom 96-timmarsfristen, åligger det åklagaren att häva anhållningsbeslutet. Domstolen får anses skyldig att initiera en sådan åtgärd. Detta gäller oavsett om överskridandet av fristen uppmärksammas innan förhandlingen påbörjas eller först under förhandlingen.

19. En fråga om att häkta den som inte är anhållen får tas upp på yrkande av åklagaren. Efter åtalet får rätten även självmant ta upp frågan (17 §).

Rättsverkan av ett efter 96-timmarsfristens utgång fattat häktningsbeslut

20. Det förhållandet att det, sedan 96-timmarsfristen har gått ut, ankommer på åklagare och domstol att se till att den misstänkte försätts på fri fot utesluter i sig inte att det hålls en häktningsförhandling. Bestämmelsen i 24 kap. 13 § rättegångsbalken om att häktningsförhandlingen aldrig får hållas senare än fyra dygn efter att den misstänkte greps kan inte anses innebära annat än en yttersta gräns för hur länge en person kan hållas frihetsberövad utan domstolsprövning och förhindrar alltså inte en efterföljande prövning av häktningsfrågan.

21. För att domstolen ska kunna pröva en fråga om häktning krävs i och för sig att det finns ett av åklagaren framställt häktningsyrkande. Det förhållandet att 96-timmarsfristen överskridits innebär inte att häktningsyrkandet fallit och åklagaren kan alltså vidhålla sitt yrkande. Från den misstänktes perspektiv innebär detta ingen rättssäkerhetsförlust, eftersom åklagaren under alla förhållanden är oförhindrad att muntligen framställa ett nytt yrkande om häktning med stöd av 17 §, som reglerar frågan om häktning av den som inte är anhållen. För det fall den misstänkte, sedan anhållningsbeslutet hävts, har valt att lämna platsen finns det, under de förutsättningar som anges i paragrafens andra stycke, möjlighet att pröva häktningsfrågan i hans eller hennes utvaro.

22. Vad som nu har sagts innebär att det är möjligt att hålla häktningsförhandling även efter 96-timmarsfristens utgång men att den misstänkte då inte längre kan hållas frihetsberövad med stöd av det tidigare anhållningsbeslutet. Det väcker frågan vilken betydelse det får för ett vid en sådan förhandling fattat häktningsbeslut att den misstänkte – på grund av rättens förbiseende – vid förhandlingen fortfarande, i strid med regelverket, är frihetsberövad.

23. Syftet med 96-timmarsfristen är att tillförsäkra den misstänkte en rätt till en snabb domstolsprövning av ett fortsatt frihetsberövande. Det förhållandet att den misstänkte, visserligen felaktigt, har förblivit frihetsberövad under häktningsförhandlingen motverkar inte detta syfte och är inte heller ägnat att påverka domstolens möjligheter att komma till ett riktigt resultat i häktningsfrågan.

24. Mot den bakgrunden skulle det föra för långt att fränkänna ett materiellt riktigt beslut om häktning rättsverkan endast av det skälet att förhandlingen har hållits efter 96-timmarsfristens utgång med den misstänkte berövad friheten.

MA har av oaktsamhet åsidosatt vad som gällde för uppgiften

25. MA har, senast då häktningsförhandlingarna inleddes, varit ansvarig för att kontrollera att 96-timmarsfristen upprätthölls. Genom att inte göra det och genom att underlåta att hos åklagare initiera att anhållningsbesluten hävdes har hon av oaktsamhet åsidosatt vad som gällde för uppgiften.

Gärningen är att anse som ringa

26. Samtliga omständigheter ska beaktas vid bedömningen av om gärningen är att anse som ringa. Det innebär att inte endast objektiva faktorer som uppgiftens art och gärningens effekter är av betydelse utan också den grad av oaktsamhet som gärningsmannen har visat.

27. Av rättssäkerhetsskäl ställs generellt höga krav på korrekt handläggning inom rättsväsendet. Vikten av att regelverket tillämpas korrekt när fråga är om en frihetsberövad person innebär att oaktsamhetskravet får anses vara ytterligare förhöjt. Generellt sett är därför möjligheten att, i sådana situationer, bedöma ett tjänstefel som ringa mycket begränsad (Se t.ex. NJA 1996 s. 307, NJA 2004 s. 164 och NJA 2016 s. 453 p. 12.)

28. De oriktiga frihetsberövanden som A och M drabbades av på grund av MAs åsidosättanden varade endast några timmar, under tiden kl. 12.40–15.35 respektive kl. 13.05–14.55. MA hade dessutom en mycket pressad arbets-situation den aktuella dagen.

29. Med hänsyn till vad som nu har anförts är gärningen att anse som ringa och ska därför inte medföra straffansvar. Hovrättens domslut ska alltså fastställas.

I avgörandet har deltagit: justitieråden Ann-Christine Lindeblad, Kerstin Calissendorff (skiljaktig), Sten Andersson, Stefan Johansson (referent, skiljaktig) och Mari Heidenborg

Föredragande justitiesekreterare: Karin Ahlstrand Oxhamre

**BILAGA TILL
PROTOKOLL**
2017-10-26

Mål nr
B 1727-17

SKILJAKTIG MENING

Referenten, justitierådet Stefan Johansson, med vilken justitierådet Kerstin Calissendorff instämmer, är ense med majoriteten om att hovrättens domslut ska fastställas, men anser att domskälen fr.o.m. punkten 13 ska ha följande lydelse.

Grundläggande krav för frihetsberövande

13. Att frihetsberöva en person utgör den mest ingripande av statens maktbefogenheter mot sina medborgare. Detta gäller särskilt när någon frihetsberövas såsom misstänkt för brott. Såväl regeringsformen som Europakonventionen ställer därför upp ett antal krav för när och under vilka förutsättningar frihetsberövande får ske. Gemensamt för dessa krav är att de har ställts upp i den enskildes intresse för att garantera en opartisk prövning och förebygga att staten missbrukar sina maktbefogenheter.

14. Enligt regeringsformen är var och en gentemot det allmänna skyddad mot frihetsberövanden och den som har berövats friheten i anledning av misstanke om brott ska få frihetsberövandet prövat av domstol utan oskäligt dröjsmål (2 kap. 8 och 9 §§). Rörelsefriheten får begränsas genom lag, men endast för att tillgodose ändamål som är godtagbara i ett demokratiskt samhälle och begränsningen får aldrig gå utöver vad som är nödvändigt med

Dok.Id 142266

HÖGSTA DOMSTOLEN	Postadress	Telefon 08-561 666 00	Expeditionstid
Riddarhustorget 8	Box 2066	Telefax 08-561 666 86	08:45–12:00
	103 12 Stockholm	E-post:	13:15–15:00
		hogsta.domstolen@dom.se	
		www.hogstadamstolen.se	

hänsyn till det ändamål som föranlett den (2 kap. 20 § första stycket 3 och 21 §).

15. Europakonventionen anger att var och en har rätt till frihet och personlig säkerhet. Ingen får berövas friheten utom i vissa särskilt angivna fall, bl.a. misstanke om brott, och då i den ordning som lagen föreskriver (artikel 5.1 c). Den som har berövats friheten ska utan dröjsmål ställas inför domare eller annan ämbetsman för domstolsprövning (artikel 5.3).

16. All begränsning av rörelsefriheten förutsätter således uttryckligt lagstöd och att lagen följs. Vidare ska sådana lagbestämmelser, liksom andra undantag från grundlagsskyddade rättigheter, tolkas restriktivt och i enlighet med sin ordalydelse. Det är alltså inte tillåtet att göra ingrepp i en grundlagsskyddad rättighet med stöd av en extensiv tolkning. Handlingsmönstren bör därför regleras i detalj i lagen och reglernas elasticitet reduceras till ett minimum. Detta är en nödvändig förutsättning för att tillämpningen av reglerna ska bli enhetlig och likformig och för att det på förhand ska vara möjligt att förutse vilka vägar praxis kommer att slå in på. (Jfr bl.a. NJA 1996 s. 577 samt Gunnel Lindberg, Straffprocessuella tvångsmedel - när och hur de får användas, 3 uppl., s. 20 ff. och Per-Olof Ekelöf och Henrik Edelstam, Rättegång tredje häftet, 7 uppl., s. 47.)

Rättegångsbalkens bestämmelser om anhållande och häktning

17. De fristregler som finns i 24 kap. rättegångsbalken måste ses i sitt sammanhang och som en del av det system som är till för att garantera att den enskildes rättigheter upprätthålls vid ett frihetsberövande. När de svenska fristreglerna ändrades 1988 framhöll Lagrådet, att ändringarna utgjorde en anpassning till de normer som kommit fram i praxis vid tolkningen av Europakonventionen och var en fråga om rättssäkerhet i egentlig mening och inte i första hand en anpassning till ett formellt system (se prop. 1986/87:112 s. 84).

18. När någon har anhållits ska åklagaren utan dröjsmål och senast kl. 12.00 tredje dagen efter anhållningsbeslutet göra en häktningsframställning. Gör inte framställningen inom föreskriven tid, ska åklagaren omedelbart häva anhållningsbeslutet. (Se 24 kap. 12 §). Regleringen är ovillkorlig och ger inte åklagaren någon möjlighet att ta hänsyn till omständigheterna i det enskilda fallet (jfr Gunnel Lindberg, a.a. s. 297 f.).

19. Om häktningsframställningen har lämnats in i rätt tid ska tingsrätten hålla en häktningsförhandling. En sådan förhandling ska hållas utan dröjsmål och får aldrig få hållas senare än fyra dygn efter att den misstänkte greps. (Se 24 kap. 13 §.) Även denna regel är ovillkorlig. Det ges alltså inget utrymme att överskrida fristen.

20. Den som är fortsatt anhållen efter det att 96-timmarsfristen har löpt ut får anses vara frihetsberövad utan laglig grund. För att regleringen av den rättssäkerhet som fristreglerna garanterar ska få ett reellt innehåll måste härtill åklagarens häktningsyrkande anses ha förfallit när 96-timmarsfristen har löpt ut. Det finns efter fristens utgång inte något lagstöd, utan tvärtom ett i lag uttryckligt stadgat förbud mot att ändå hålla en häktningsförhandling med anledning av häktningsframställningen. Vad nu sagts innebär att det inte finns någon laglig möjlighet för domstolen att fatta ett beslut om häktning med anledning av yrkandet i det fall att förhandlingen trots allt hålls.

21. När en domare upptäcker att någon hålls frihetsberövad utan laglig grund åligger det honom eller henne att genast vidta åtgärder så att det felaktiga anhållnings- eller häktningsbeslutet hävs. Att det med stöd av andra bestämmelser i 24 kap. rättegångsbalken kan finnas möjligheter för åklagaren att omgående yrka på häktning av den som inte längre är frihetsberövad eller att åklagaren, efter det att ett häktningsbeslut har hävts, kan ha möjlighet att fatta nya tvångsmedelsbeslut, föranleder inte någon annan bedömning.

Slutsats beträffande de i målet aktuella frihetsberövandena

22. De oriktiga frihetsberövandena av A och M har, såvitt avser ansvars-
påståendet gentemot MA, pågått från och med det att häktningsförhandling-
arna ropades på kl. 12.40 respektive kl. 13.05 den 6 september 2015 till dess
att A och M försattes på fri fot omkring kl. 16.20 den 7 september 2015.

MA har av oaktsamhet åsidosatt vad som gällde för uppgiften

23. MA har då häktningsförhandlingarna inleddes varit ansvarig för att
kontrollera att 96-timmarsfristen upprätthölls. Genom att inte göra det och
därmed i strid med 24 kap. 13 § andra stycket rättegångsbalken hålla
häktningsförhandlingarna samt dels underlåta att se till att anhållningsbesluten
hävdades, dels meddela beslut om att häkta A och M, har hon av oaktsamhet
åsidosatt vad som gällde för uppgiften. De misstänkta A och M kom därmed
att vara frihetsberövade i mer än ett dygn utan laglig grund.

Gärningen är att bedöma som ringa

24. Samtliga omständigheter ska beaktas vid bedömningen av om gärningen
är att bedöma som ringa. Det innebär att inte endast objektiva faktorer som
uppgiftens art och gärningens effekter är av betydelse utan också den grad av
oaktsamhet som gärningsmannen har visat.

25. Av rättssäkerhetsskäl ställs generellt höga krav på korrekt handläggning
inom rättsväsendet. Vikten av att regelverket tillämpas korrekt när fråga är om
en frihetsberövad person innebär att oaktsamhetskravet får anses vara ytter-
ligare förhöjt. Generellt sett är därför möjligheten att, i sådana situationer,
bedöma ett tjänstefel som ringa mycket begränsad. (Se t.ex. NJA 1996 s. 307,
NJA 2004 s. 164 och NJA 2016 s. 453 p. 12.)

26. MA har befunnit sig i en mycket pressad arbetssituation med brådskande arbetsuppgifter. Hon hade ansvar för sju häktningförhandlingar under söndagen. Under den aktuella helgen hölls 14 häktningförhandlingar, vilket var fem fler än som hade hållits vid tingsrätten någon annan helg på åtminstone ett år. När de i målet aktuella häktningförhandlingarna ropades på var man redan drygt 40 minuter försenade. Det visade sig då att såväl A som M inte behärskade svenska språket tillräckligt väl, varför det blev nödvändigt att på stående fot ordna fram tolk. Vidare framgår det av förhöret med MA att det under förhandlingsdagen var problem med it-stödet Vera, vilket medförde att vissa av häktningsframställningarna inte kunde skrivas ut i tid.

27. Det var MA själv som uppmärksammade att 96-timmarsfristen inte hade iakttagits. Hon vidtog då omedelbart de åtgärder som krävdes för att häktningsbesluten skulle hävas och de misstänkta försättas på fri fot. Detta vittnar om att de fel som hon hade begått inte berodde på nonchalans eller likgiltighet för uppgiften.

28. Med hänsyn till vad som nu har anförts är gärningen att bedöma som ringa. Den ska därför inte medföra straffansvar, vilket innebär att hovrättens domslut ska fastställas.